

пизм", протиставляючи його напрямку "реалізму", до якого його ж часто відносять інші історики. Оцінюючи методи ідеалістів, він визначає їх як генералізуючі, що є неприйнятним для дослідника. Далі наголошується, що телеологічний аспект ідеалізму був очевидний із самого початку. "Уперте бажання не допустити війну у майбутньому визначило на початковому рівні її спрямованість" [7, с.5]. При цьому, за Е. Карром, увага у представників ідеалізму цілком концентрується на кінцевій меті, яку необхідно досягнути, а критика значимості цього визнавалася як деструктивна і небажана. Утопіст або ідеаліст, згідно з цим істориком, є обов'язково волюнтаристом: він вірить у можливість радикальним чином змінити реальність, і заміну її утопією за допомогою акту бажання. На відміну від останнього реаліст аналізує наперед визначений хід подій, який він не в змоззі змінити. Тому між цими двома категоріями мислення відчутна різниця у відношенні часової спрямованості. Якщо реаліст, направляючи свою увагу у минуле, мислить у межах поняття каузальності, то утопіст фіксує свою увагу на майбутньому, мислить в критеріях креативної спонтанності [7, с.11].

Е. Карр у своїй праці при порівнянні цих двох понять вдається до використання певних аналогій. Наприклад, антитезу "утопія – реальність" він співставляє з іншою – "теорія – практика". Інша аналогія пов'язана з дихотомією "інтелектуал – бюрократ". Перші, за Е. Карром, мислять лише апіорними категоріями, останні – емпіричними.

Підсумовуючи свою оцінку, цей історик вказує, що усі адекватні людські вчинки, а тому і усі адекватні думки, мають бути побудовані на встановленому балансі між утопією і реальністю, між "вільним бажанням" і "детермінізмом". Даний умовивід був розвинутий у наступній його праці "Націоналізм і після", у якій йому найбільше імпонує лише такий спосіб мислення, який побудований на синтезі інтерпретації як реалізму, так і утопізму [6, с. 47–74].

Висновок

Загалом, більшість дослідників погоджуються із тим, що вихід праці Е. Карра "Двадцятилітня криза" ознаменував кінець "перших дебатів" між представниками реалізму та ідеалізму, у яких останні були розкритиковані через відсутність об'єктивного аналізу сучасних історичних процесів міжнародного характеру. Оскільки в американських університетах у 40 – 50-х роках популярності набув саме політичний реалізм (Г. Моргентау, Дж. Герц, К. Волтц), це зумовлювало падіння престижу ідеалістичної парадигми, яку адепти реалізму пояснювали, як контраверсійну по відношенню до власної системи теоретизації. Як відзначає Л. Ашворт, прихильники ліберального ідеалізму не змогли долучитися до на-

укової спільноти після 1945 р., що означало занепад цього напрямку у рамках суспільствознавства [2, с.18]. Їхні ж роботи залишилися в більшості невідомими серед академічного загалу, аж поки вони не були реабілітовані істориками у 1990-их роках [8, с.3].

Однак середина ХХ ст. не може вважатися періодом, коли науковий дискурс щодо питань експлікації принципів ідеалізму та реалізму у межах суспільствознавчих студій був вичерпаним. Ряд їхніх положень частково були закладені у сучасній системі міжнародних відносин та діяльності ООН, ЄС тощо [11, с.5]. У науковій сфері принципи британського ліберального ідеалізму були залучені до методологічного інструментарію у межах таких нових напрямків у рамках суспільствознавства, як функціоналізм, неолібералізм (інституціоналізм), конструктивізм тощо, що сприяло подальшому теоретичному оновленню англо-саксонського соціогуманітарного знання.

1. Ashvorth L. Did the Realist-Idealist Great Debates Really Happen / International Relations. – 2002. – V. 16, № 1. – P. 33 – 51. 2. Ashvorth L. Norman Angell's 'left turns with doubts' and the study of interwar International Relations – 19 c. – <http://reinhardmeyers.uni-muenster.de/docs>
3. Ashvorth L. Where are the idealists in interwar International Relations? // Review of International Studies. – 2006. – Т. 32, № 3. 4. Brailsford H. N. A Socialist Foreign Policy / Problems of a socialist government / edited by C. Addison. – L., 1933. 5. Brailsford H. N. After the Peace – L., 1920. 6. Carr E. H. Nationalism and after. – L., 1945. 7. Carr E. H. The Twenty year's crisis 1919 – 1939: An Introduction to the study of foreign relations. – N.-Y., 1962. 8. Ceadel M. Living the Great Illusion: Sir Norman Angell, 1872 – 1967. – L. – 472 c. 9. Dickinson G. L. The European Anarchy. – L., 1916. 10. Griffiths M. Realism, Idealism and International Politics. A Reinterpretation. – L. – N.-Y.: Routledge, 1992. – 206 c. 11. Gyllensporre D. Competing and Complementary Perspectives on the EU as a Crisis Management Actor: An Examination of the Common Security and Defence Policy through the Lenses of Idealism and Realism. Dissertation to obtain the degree of Doctor of Philosophy. – M., 2010. – 396 c. 12. Herz H. J. Idealist Internationalism and the Security Dilemma // World Politics: A Quarterly Journal of International Relations. – 1950. – V. 2, № 2. – С. 157 – 180. 13. Hobson A. J. Imperialism. A study. – L., 1902. 14. Long D. Towards a new liberal internationalism. The international theory of J. A. Hobson. – C., 1996. 15. MacDonald R. The socialist movement. – L., 1911. 16. Morefield J. Covenants without Swords. Idealist Liberalism and the Spirit of Empire. – P., 2005. 17. Murray G. Liberalism and Civilization. – N.-Y., 1938. 18. Niebuhr R. Moral Man and Immoral Society. – N.-Y., 1932. 19. Osiander A. Rereading Early Twentieth-Century IR Theory: Idealism Revisited / International Studies Quarterly. – 1998. – № 42. – P. 409 – 432. 20. Sarkka T. Hobson's Imperialism. A Study in Late-Victorian Political Thought. – J., 2009. 21. Sick K-P. A New Idea of Europe: The Liberal Internationalism of the Nouvelle revue Francaise (1919 – 1925) // European Political Economy Review. – 2003. – V. 1, № 1. – P. 105 – 117. 22. Smith F. E. Idealism in International Politics/ The glittering prizes. A biographical study of F. E. Smith First Earl of Birkenhead/ edited by W. Camp. – L., 1960. 23. Thinkers of the Twenty Years' crisis: Interwar Idealism re-assessed/ edited Long D., and Wilson P. – C., 1995. 24. Wilson P. The myth of the 'First Great Debate'/ Eighty Years' Crisis. International Relations 1919 – 1939/ edited by T. Dunne, M. Cox Michael, K. Booth – C., 1998. 25. Vigneshvaran D., Quirk J. International relations' first great debate: Context and tradition. – C., 2004. 26. Woolf L. The Framework of Lasting Peace. – L., 1917.

Надійшла до редколегії 10.04.12

М. Георгієва, асп.

РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ БОЛГАРІЇ (1946 – 1958 РР.)

Аналізується процес реалізації аграрної реформи в Болгарії в 1946 – 1958 рр. та стан розвитку сільськогосподарської кооперації, подаються факти з історії кооперативного процесу в середовищі болгарського партійного керівництва. а також наводяться факти, які свідчать про його господарську результативність. Це може послугувати для визначення основних напрямів, ідейних та організаційних засад кооперативного будівництва в аграрному секторі економіки Болгарії на сучасному етапі.

The process of agrarian reform in Bulgaria in 1946 – 1958th and state of development of agricultural cooperatives, serving facts about the history of the cooperative process among the Bulgarian party leadership and are facts that indicate its economic performance. This may serve to identify the main areas of ideological and organizational principles of the cooperative building in the agricultural sector in Bulgaria today.

В науково – теоретичному плані вивчення аграрної історії Болгарії і її окремих регіонів дають можливість виявити об'єктивні закономірності та певні особливості

його розвитку, що важливо для розуміння історичного процесу в цілому. З практичної точки зору важливість проблеми полягає у можливості використання історич-

ного досвіду для пошуку ефективних шляхів реформування сільського господарства на сучасному етапі і подолання в ньому кризових явищ.

Пропонована публікація має на мені проаналізувати хід реформування болгарського села в 1946 – 1958 рр. та в загальних рисах показати роль і місце кооперації в цьому процесі, показати ефективність кооперативного будівництва в болгарському селі, що дає підстави для більш детального вивчення історичного досвіду в аграрному секторі економіки і використання його для визначення стратегічних орієнтирів у розвитку сільського господарства.

Історія сільського господарства Болгарії у 1946 – 1958 рр. до сьогодні не отримала у вітчизняній історичній науці комплексного наукового вивчення. Водночас відзначимо, що принципово нові підходи до вивчення наведеної проблеми закладені болгарськими авторами сучасних наукових досліджень з аграрної історії Болгарії [1]. На нашу думку, історія сільського господарства Болгарії у 1946–1958 рр. становить самостійну наукову проблему, передусім, з огляду на ті кардинальні зміни, що відбулися в аграрному секторі економіки у визначений період, коли, по суті, уперше відбулося помітне зростання сільськогосподарського виробництва. Друга обставина, що робить актуальним вивчення даної теми, полягає у з'ясуванні причин, з яких період піднесення колгоспно-радгоспного виробництва був швидкоминучим. У 1958 р. темпи зростання ефективності праці в аграрному секторі Болгарії суттєво уповільнилися. Якщо у період від 1946 до 1958 рр. обсяг валової продукції сільського господарства зріс на 65 %, то упродовж 1958 – 1964 рр. – лише на 3 %. Серія непродуманих реформ і нововведень наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років звела майже нанівець позитивні зрушення в аграрному секторі економіки 1946 – 1958 рр. [2, 23]. Об'єктивне дослідження історії сільського господарства Болгарії 1946 – 1958 рр. має не лише пізнавальне, але й важливе практичне значення. Без чіткого розуміння принципів засад старої командної моделі управління, без урахування тих тенденцій, що зароджувались у попередній системі господарювання, неможливо забезпечити формування самодостатньої ринкової економіки з демократичними формами управління в Болгарії. Об'єктом нашого дослідження є сільське господарство Болгарії в 50-х рр. ХХ ст., предметом – аграрні перетворення 1946 – 1958 рр.

Водночас формування ринкових відносин в сучасній Болгарії спричинило загострення соціальних та етичних проблем життя людини і суспільства, зокрема щодо соціальної справедливості, особливо у сфері розподільчих відносин. Попри те, що ідея справедливості, рівності у суспільстві бере свій початок від часів Античності, вона дотепер залишається чи не найскладнішою проблемою соціально – економічних дисциплін.

Аграрний сектор економіки на початку 1950-х років був слабкою ланкою народного господарства Болгарії. Колгоспи Болгарії із валового збору зернових культур не досягли довоєнного рівня. У 1950 – 1953 рр. загальний обсяг продукції зріс лише на 2 %, а землеробства зменшився на 1 %.

Кардинальні зміни у сільському господарстві почалися згідно із Законом "Про трудову земельну власність", прийнятим у 1946 р. [3]. А також на червневому Пленумі ЦК БКП (1949 р.) було відверто сказано про складне становище болгарського сільського господарства та визначено чимало причин його відставання, а саме: недостатність капіталовкладень в аграрний сектор; порушення принципу матеріальної зацікавленості; низькі заготівельні і закупівельні ціни, завуальювання

справжнього стану сільського господарства, незадовільне використання техніки тощо. На з'їзді БКП було визнано, що "рівень виробництва сільськогосподарських продуктів не забезпечував у повній мірі потреб населення у харчуванні, а промисловості – у сировині. В Болгарії було багато господарств і навіть цілих районів, в яких сільське господарство перебувало у занедбаному стані" [4, 30]. Постановою Ради міністрів та ЦК БКП від 12 квітня 1950 р. була введена нова система обов'язкових державних поставок, що відповідала інтересам держави і селянства [5, арк. 7].

В основу цієї системи були закладені певні, диференційовані в залежності від розмірів господарства і врожайності землі норми державних заготівель сільськогосподарської продукції з кожного гектару земельної ділянки, відповідно до станового принципу. Найбідніші господарства повністю звільнялись від поставок зерна, для малоземельних господарств були встановлені занижені норми, а для приватних – завищені. Для ТКЗГ були встановлені норми в середньому на 12 % більш низькі, ніж для приватних господарств [6, арк. 11]. В Постанові зазначено, що після виконання обов'язкових норм державних заготівель зерна господарства можуть вільно продавати залишки за ринковими цінами. Нова система державних заготівель підвищила особисту зацікавленість селян в отриманні високих врожайів, сприяла вихованню селян в дусі державної дисципліни і підйому сільського господарства.

Разом з цим було покращено постачання села промисловими товарами першої необхідності.

У результаті реформи було започатковане різке – у 5–7 разів – підвищення закупівельних цін на сільгосппродукцію, знижено рівень податків і змінено характер оподаткування присадибного господарства фермерів. Значні зміни відбулися в оплаті праці колгоспників.

Болгарський Закон "Про трудову земельну власність" (1946 р.) виходив з головного принципу: "земля повинна належати тим, хто її обробляє". За законом право власності на оброблювану землю обмежувалось, як правило, 20 га, а право на отримання додаткової ділянки землі надавалось особам, що займались сільським господарством і мають ділянку менше 5 гектарів. Це була перша спроба досить активних дій щодо поліпшення соціально – економічного становища селян. У сільське господарство було вкладено величезну частку державних витрат, а селянин відчув реальну турботу держави про себе. Намагання БКП пом'якшити систему державних заготівель сільськогосподарської продукції знайшла позитивний відгук у селянстві. Основні напрямки соціально – економічних перетворень в аграрному секторі відбивали загальні тенденції еволюціонування політичної системи. На думку болгарського історика В. Мігева, той період можна оцінити, як реформу, пов'язану з фактичним переходом від державно – феодального ладу до державно – капіталістичного з отриманням селянами паспортів, а з ними – й особистої свободи [7, 63].

Унаслідок проведених після червня 1949 р. заходів, аграрний сектор економіки розвивався доволі успішно у порівнянні з попереднім періодом. Виробництво зерна в Болгарії було збільшено з 27 млн. тонн у 1949 р. до 52 млн. тонн у 1958 р. Поголів'я великої рогатої худоби збільшилась на 5 млн. голів; овець більш ніж на 15 млн. голів. В результаті аграрної реформи (1946 р.) 150 тис. безземельних і малоземельних селян отримали землю [8, 4].

Аграрна політика того часу характеризувалась протиріччям двох тенденцій. Перша – прагматична – відображала назрілу потребу в реформуванні цієї відсталого галузі, тим більше, що власне для ЦК БКП офі-

ційний соціалізм означав матеріальний добробут народу. Друга тенденція відбивала традиційну для болгарського керівництва лінію на соціалістичне переобладнання аграрного сектору економіки згідно з комуністичними ідеологемами. Суть аграрних перетворень полягала не в зміні економічних відносин на селі, не в пріоритеті економічних чинників, а у сприянні утвердженню існуючого кооперативного ладу та принципів соціальної справедливості.

Вже на Нараді представників комуністичних і робітничих партій соціалістичних країн (14 – 16 листопада 1957 р.) в Москві разом з іншими делегаціями представники БКП прийняли також Маніфест Миру. На цій нараді було зауважено, що фундаментом сільського господарства Болгарії виступають соціалістичні принципи. ТКЗГ як велике кооперативне господарство, яке виникло внаслідок добровільного об'єднання селянських господарств, зобов'язаний зайняти на виробництві "не стільки людей, скільки мінімально потрібно для того, щоб впоратися з обробіткою ґрунту, доглядом за посівами і вирощуванням тварин і птахів, а стільки, скільки нараховується робітників у цьому кооперативі" [9, 49]. Адже, на думку болгарських представників, не можна допустити такої ситуації, коли б одна частина членів кооперативу працювала, а інша – була позбавлена права на працю.

Нехтування економічними чинниками у кооперативному виробництві своїм результатом мало, передусім, падіння темпів зростання аграрного виробництва. По – друге, обов'язкове працевлаштування усіх членів кооперативу призвело до абсурдних явищ.

Аграрна реформа, яку провів болгарський уряд, передбачала перерозподіл земельного фонду шляхом обмеження великого земельного володіння і створення нових самостійних та доповнення малоземельних господарств, удосконалення землекористування. Отримавши у власність землю, суб'єкти господарської діяльності стали незалежними у виборі форм і методів господарювання, отримали змогу вільно розпоряджатися своєю продукцією, що дозволило відчути себе господарем, посилило мотивацію до ефективного господарювання та до співпраці з іншими на основі взаємної користі. Це все об'єктивно підштовхнуло їх до кооперування. Як більші, так і дрібніші господарства розглядали кооперацію як важливий засіб вирішення багатьох господарських та

фінансових проблем, можливість піднесення ефективності господарювання та покращення добробуту.

Нова система аграрних відносин в Болгарії містила "Гордіїв вузол" соціально – економічних суперечностей, зокрема між нагальною проблемою стимулювати високоякісну працю та переважно зрівняльним розподілом благ за її результатами. Аграрні реформи 1946 – 1958 рр. не зачепили основ функціонування соціалістичного сільського господарства. Спроба реалізувати принципи соціальної справедливості в межах нової економічної системи обернулася для суспільства справжньою несправедливістю. Перерозподіл коштів від добре працюючих робітників на користь погано працюючих, що здійснювався нібито в ім'я досягнення соціальної справедливості і забезпечення усім членам суспільства соціально прийнятному рівню доходів, в дійсності не давав потужного стимулюючого ефекту та гальмував економічний розвиток. На практиці в умовах комуністичної держави принцип соціальної справедливості по суті перетворився на принцип рівності неможливого.

Таким чином, як свідчить історичний досвід Болгарії, сільськогосподарська кооперація має у собі значний потенціал. Вона може суттєво прискорити процес виходу аграрного сектора з кризового стану, посприяти піднесенню ефективності сільськогосподарського виробництва, покращенню добробуту сільських трудівників. Проте для цього треба докласти чимало зусиль.

1. Кооперането на земеделските производители-предпоставка за успешното развитие на земеделието в страната. София, 2000. – 276 с.; Кънчев И. Организационни структурни промени в условията на аграрната реформа // Икономика и управление на селското стопанство. 1998. №6. – С. 9-13; Мигев В. Проблеми на аграрното развитие на България (1944-1960). София, 1998. – 316 с. 2. Дойчинова Ю. Аграрното стопанство в периода на аграрната реформа // Икономика и управление на селското стопанство. 2000. № 4. С. 21-25. 3. Закон за собствеността и ползуване селскостопански земи // Земя. 1990. 22 ноември. 4. БКП в резолюции и решения на конгресите, конференциите, пленумите и Политбюро на ЦК. Соффия, 1955. Т. 4. 5. Мигев В. Колективизацията на българското село (1948-1959). София, 1995. – 183 с. 6. Централний Державний архів Болгарії (ЦДА на България): ф. 89, оп. 32, спр. 19, 81 арк. 7. Там само, ф. 89, оп. 65, спр. 292, 17 арк. 8. Михайлов М., Кънева К. Същност и възможности за развитие на производствените кооперации в земеделието // Икономика и управление на селското стопанство. 1998. № 1. С. 3-7. 9. Поява и развитие на кооперативно земеделие в България. София, 1968. – 192 с.

Надійшла до редколегії 10.04.12

Б. Гончар, д-р іст. наук, проф.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ Б. ОБАМИ НА ШЛЯХУ ВІДНОВЛЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОГО ЛІДЕРСТВА

У статті розглядаються проблеми подолання адміністрацією Б. Обами негативних наслідків зовнішньої політики Дж. Буша-мол. і поліпшення іміджу Америки у світі.

The article describes the problems of B. Obama administration's overcoming the negative consequences of G. Bush-jr foreign policy and improving America's image in the world.

Питання про американське лідерство в міжнародних відносинах стало центральним у зовнішньополітичній діяльності адміністрації Б. Обами. Ще під час президентської передвиборчої кампанії в журналі "Foreign Affairs" була надрукована стаття "Оновлюючи американське лідерство" за підписом Б. Обами. Стаття мала програмний характер, основні положення якої увійшли до передвиборчої платформи, затвердженої на з'їзді Демократичної партії в 2008 р. Наріжним каменем цієї програми стало положення про необхідність поновлення позитивного іміджу Сполучених Штатів Америки у світі – "поновлення американського лідерства" [1].

Попередня адміністрація Дж. Буша-мол., сприймаючи світосистему як однополярну, намагалася реалізува-

ти концепцію глобального лідерства Америки шляхом глобального домінування, що створило чимало міжнародних проблем. Адміністрація Дж. Буша-мол. двічі втягнула США у затяжні кровопролитні війни, ігнорувала міжнародні угоди та інститути (Київський протокол, Міжнародний кримінальний суд), демонструвала зверхність, навіть презирство до інших країн і народів. В умовах абсолютної американської переваги вона діяла на світовій арені як сила, яку ніхто не міг ні приборкати, ні контролювати. Такий зовнішньополітичний курс сприяв посиленню антиамериканізму, що охопив Західну Європу, ісламський світ і Латинську Америку.

Необхідність перегляду відносин між США і оточуючим світом, нові загрози для США (міжнародний теро-